

Kikuyu Abstract

Mũrukĩ wa rūrĩrĩ

Mĩtugo ya kũingĩra rika na ũrĩa ũtiganu wa andũ arũme na andũ acayũ ũingĩragĩrio thĩinĩ wa kĩrĩndĩ gĩa Abĩrika

Gĩcunjĩ gĩkĩ kĩroreete **mĩtugo ya kũingĩra rika (rites of passage)** thĩinĩ wa Abĩrika ta njĩra ĩrĩa nene ya kũheana rūrĩrĩ kũrĩ njiarwa igĩũka. Mĩtugo ĩno, kuuma kũrĩ rūrĩrĩ rwa *Xhosa* kũu Afrika ya Itheo o nginya kũrĩ rūrĩrĩ rwa *Krobo* kũu Ghana, nĩ ya bata mũno harĩ kũrũmia kĩrĩndĩ. O na kũrĩ ũguo, nĩguo mĩtugo ĩno ĩkorwo ĩrĩ ya bata mahinda-inĩ maya, no mũhaka ĩingĩrie **ũmenyo wa ũtiganu wa andũ arũme na acayũ (gender awareness)**.

Tũkĩrora mũno bũrũri-inĩ wa **Kenya**, gĩcunjĩ gĩkĩ nĩ gĩthuthuragia ũrĩa mĩtugo ta ya *Khuminia* ya rūrĩrĩ rwa Abukusu na *Eunoto* ya rūrĩrĩ rwa Amaasai ĩrathiĩ ĩgarũrũkĩte. Gĩkaruta kĩhumo atĩ kũgarũrũka kuuma mĩtugo-inĩ ĩrĩa ya kũnyarira andũ acayũ na gũthiĩ harĩ **Mĩtugo ya Kũgarũrũka (Alternative Rites of Passage - ARP)**, nĩ kũmeneria rūrĩrĩ rwa Abĩrika rũcookere gĩtũmi kĩa ma kĩa "kũingĩra rika". Gĩtũmi kũ nĩ kũheana hinya kũrĩ mwana, gũtĩia ũũgĩ wa maugũkũ, na kũheana gĩtĩio kĩiganaine kũrĩ andũ arũme na acayũ.

Gĩcunjĩ Kĩingĩ: Itanda rĩa Ũgarũrũku

Thĩinĩ wa ũũgĩ wa Abĩrika, mũndũ ndaciaragwo arĩ "mũndũ," no atuĩkagwo mũndũ kũgerera mĩgarũrũko ya kĩrĩndĩ ĩrĩa ĩntagwo **mĩtugo ya kũingĩra rika**. O ta ũrĩa John Mbiti oigire, "Ndĩ ho nĩ ũndũ wa inyuĩ," na nĩ kũgerera mĩtugo ĩno kĩrĩndĩ gĩakagwo. Mĩtugo ĩno nĩyo ngoro ya rūrĩrĩ rwa Abĩrika na nĩyo njĩra ya kũheana rũgano rwa tene, mĩtugo mĩega, na ũruti wĩra.

No nĩguo mĩtugo ĩno ĩtũũre mahinda-inĩ maya, no mũhaka ĩgarũrũke nĩguo ĩkorwo na ũmenyo wa ũtiganu wa andũ arũme na acayũ. Nakuo Kenya, ũgarũrũku ũyũ nĩ wonanagia atĩ kũrũmia rũrĩrĩ ti kũrũmia mĩtugo ĩrĩa ĩratigithia andũ acayũ na thutha, no nĩ gũthondeka rũrĩrĩ rũerũ rũrĩa rũragĩtĩra haki cia andũ othe.

Mwago wa Ũgarũrũku

Mĩtugo ya kũingĩra rika ĩgereire mathundo matatũ:

1. **Kũmenio (Separation):** Mwana nĩ eheragio harĩ gĩcigo kĩrĩa amenyerete, wonanĩtyo wa gũtigana na ũnyinyi.
2. **Kĩhingĩro (Liminality):** Gũkũ nĩ kũrĩa mwana ahetagwo ũmenyo wa kĩrĩndĩ na maugũkũ nĩ andũ agima.
3. **Kũingĩrio (Incorporation):** Mwana nĩ acookagĩrio kĩrĩndĩ-inĩ arĩ na rĩitwa rĩerũ, gĩtĩio kĩerũ, na rũthiomi rwerũ rwa wĩra.

Thĩinĩ wa Kenya, mathundo maya nĩ monekaga rũrĩrĩ-inĩ rwa **Abukusu** kũgerera mĩtugo ya *Khuminia*. Kwĩ mwana wa kĩarũme Mũbukusu, ũyũ nĩ mweke wa kuonania ũcamba na wĩtiĩrio, akĩrutwo atĩ ũthuri nĩ kũgitĩra famĩlĩ. O nague mĩtugo wa *Eunoto* kũrĩ **Amaasai** nĩũgarũragia *Moran* gũtuĩka mũthuri wa kĩrĩndĩ.

Bata wa Ūmenyo wa Ūtiganu wa Andũ Arũme na Acayũ

O na kũrĩ ũguo, tene mĩtugo ĩmwe nĩ yarĩ na rũnyarĩrĩ harĩ andũ acayũ. Mĩtugo ta kũruithia airĩtu (FGM) yarĩ na thĩna mũnene na yaonagwo ta njĩra ya kũmũthondekera kũhikania. Rĩu nĩ kũmenyeka atĩ rũrĩrĩ rũagĩrĩrũo nĩ gũtungatĩra mũndũ, na ti mũndũ gũtungatĩra rũrĩrĩ.

Kenya nĩyo ĩtongoreete harĩ kũgarũrũka kũu kũgerera **Mĩtugo ya Kũgarũrũka (ARP)**. Aturi na anene a kĩrĩndĩ ta a **Asamburu** na **Agĩkũyũ** nĩ maratigana na mũtugo wa "ikũno" no makarũmia "rũrĩrĩ". Mahinda maya, ihinda rĩa mĩrigo nĩ rĩhũthagĩrwo kũruta airĩtu ũhoru wa mĩrĩ mĩega, haki cia kĩhooito, na bata wa gũthomithio. Kũrĩ andũ arũme, ũhoru ũyũ ũingĩragĩrio thĩnĩ wao nĩguo mamenye atĩ "ũcamba" ti kũhinyĩrĩria, no nĩ kũgitĩra airĩtu na kũmateithĩrĩria.

Kĩrĩndĩ gĩa Matukũ Marĩa Maroooka

Ūgarũrũku ũyũ nĩ kĩheo kĩnene mũno. Rĩrĩa kĩrĩndĩ kĩaingĩria ũmenyo ũyũ, airĩtu nĩ mathomaga makahingia, ũgima wa mwĩrĩ wa atumia nĩ mweka, na ũthonga wa kĩrĩndĩ nĩ wĩnyitagĩrĩra. Ūndũ ũyũ ti "Ūthũngũ," no nĩ **"Ūabĩrika"** wa kĩhooito. Ūyũ nĩ ũhoru wa kũiganania mũndũ mũrũme na mũcayũ, o ũrĩa rũrĩrĩ rwĩtikĩtie atĩ othe nĩ ma bata nĩguo kĩrĩndĩ kĩgaacĩre.

Hingĩro-inĩ, mĩtugo ya kũingĩra rika nĩyo njĩra ĩrĩa hinya mũno ya kũgakia mũndũ wa mũgĩmĩ thĩnĩ wa Abĩrika. Kũingĩria ũmenyo wa ũtiganu wa andũ thĩnĩ wa mĩtugo ĩno nĩ kuonania atĩ rũrĩrĩ rwĩtũ rũgaatũũra rũrĩ rwa kũrakia kĩrĩndĩ na ti rwa kũhinyĩrĩria.